

Kharkiv: KhNADU Publ., 2012. Print.

3. Diehtiar, A.O. "Simulation of the system of public acceptance of innovative decisions" [Modeliuvannia u systemi pryiniattia derzhavnykh innovatsiinykh rishen]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy* 2 (2) (2014): 49-55. Print.

4. Diehtiar, A.O., and Bielaj, S.V. "Research state mechanisms countering crises socio-economic problems in Ukraine: methodological aspects" [Doslidzhennia derzhavnykh mekhanizmv protydii kryzovym yavyshcham sotsialno-ekonomichnoho kharakteru v Ukraini: metodolohichniy aspekt]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia* 1.20 (2015): 20. 2015. Web. 10 Jan. 2017. <[www/el-zbirn-du.at.ua/2015_1/20.pdf](http://www.el-zbirn-du.at.ua/2015_1/20.pdf)>.

5. "Main indicators of the activity banks in Ukraine." *National Bank of Ukraine*. N.p., 2017. Web. 10 Jan. 2017. <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798>.

6. "Reports" *The National financial services markets regulatory commission* N.p., 2017. Web. 10 Jan. 2017. <<http://nfp.gov.ua/content/richni-zviti-nackomfinposlug.html>>.

7. Krugman, P. *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. London: Penguin, 2008. Print.

8. Sachs, J., Tornell, A., and Velasco, A. "Financial crises in emerging markets: the lessons from 1995." *Brookings Papers on Economic Activity* 1.27 (1996): 147-199. Print.

9. Stiglitz, J.E. *Globalization and its discontents*. New York: W.W. Norton, 2002. Print.

УДК 378 : 372.77] (477)

Коврегін В. В., к.тех.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків

Kovrehin V., PhD in Technical Sciences, Associate Professor, the First Vice-Rector, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

ЕКОНОМІЧНИЙ УСТРІЙ ВНЗ – ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ Й БЕЗПЕКИ

THE ECONOMICAL STRUCTURE OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION AS BASIS FOR ITS EFFECTIVE MANAGEMENT

Досліджено особливості та моделі економічного устрою ВНЗ як підґрунтя для ефективного управління та забезпечення його безпеки.

Ключові слова: управління, ВНЗ, економічний устрій, безпека.

The aspects and modes of economical structure of a higher educational institution as basis for its effective management and security guarantee are analysed.

Keywords: management, higher educational institution, economical structure, security.

Постановка проблеми. Ефективне управління ВНЗ в сучасних умовах господарювання є складним процесом, основними додатками якого є правильний вибір цілей і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчально-виховної роботи, система раціонального планування, організація діяльності професорсько-викладацького колективу, вибір оптимальних шляхів для підвищення рівня освітніх послуг і ефективний контроль над навчальним процесом. Це і визначає гостру необхідність рішення проблем, пов'язаних з розвитком наукових методів ефективного управління освітніми установами при обмеженому об'ємі наявних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницьку базу нашої наукової розвідки становлять теоретичні та методологічні принципи організації, державного управління й економіки освіти, запропоновані й обґрунтовані в роботах таких учених: В. Андрущенко, В. Бакуменко, Л. Балабанової, С. Домбровської, М. Клименка, П. Надолішнього, Л. Приходченко, І. Романова, А. Роміна, В. Садкового, В. Сиченка та ін. У наявних, проте, ринкових умовах, дослідження сутності та вдосконалення управлінських функцій в освітній сфері вимагає застосування комплексних підходів з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки й ефективного економічного устрою ВНЗ.

Постановка завдання. Отже, метою статті є визначення особливостей і моделей економічного устрою ВНЗ як підґрунтя для ефективного управління та забезпечення його безпеки.

Виклад основного матеріалу. За традиційного підходу під поняттям "устрій" розуміється сталий порядок, пристрій громадського життя, побуту, господарства, що склався [1]. Виходячи з цього визначення, під економічним устроєм можна розуміти широкий спектр характеристик економічного життя, зокрема ВНЗ. У цьому дослідженні ми зупинимося на одній з найважливіших характеристик цього устрою, а саме: джерелах і моделях розподілу прибутків ВНЗ. Комплексна економічна модель діяльності ВНЗ допускає застосування всіх можливих моделей розподілу доходу отримованого його підрозділами. При цьому основними формами фінансово-господарських стосунків у ВНЗ є такі: а) бюджетно-госпрозрахункова модель, при якій витрачання засобів виробляється по кошторису витрат на виробництво продукції; б) модель повного госпрозрахунку в двох відомих її видах: з фіксованим і відкритим фондом оплати праці; в) орендна модель; г) модель малого підприємства (малої фірми); д) внутрішньогоспрозрахункові моделі (підряд, індивідуально-трудова модель та ін.); е) будь-яка комбінація перерахованих моделей.

Суть комплексної економічної моделі функціонування ВНЗ полягає в такому: 1) ВНЗ має право застосовувати будь-яку з перерахованих моделей як для закладу в цілому, так і для окремих його підрозділів, а також для окремих видів робіт; 2) вищестояща організація не має права заборони на застосування тієї або іншої форми (комбінації) фінансово-господарської діяльності; 3) кошторис витрат по будь-якому виду робіт є внутрішньовиробничим документом і зовнішньому контролю не підлягає [2].

Сформульовані положення відбивають одну з ідей нового державного управління, а саме: забезпечення єдності і цілісності системи (у даному випадку ВНЗ) при різноманітті форм відносин і взаємодій.

Зважаючи на предмет дослідження, зазначимо, що варіанти організації фінансово-господарських стосунків ВНЗ можуть бути представлені у вигляді таких комбінацій:

1) "розподіл моделей" фінансово-господарських стосунків здійснюється по великих внутрішньогоспрозрахункових підрозділах (блокам), наприклад:

блок "Навчальний сектор" (блок "Навчання");

блок "Науково-дослідний сектор" (блок "Наука");

блок підрозділи" (блок "Послуга"), що "Забезпечують;

2) "розподіл моделей" фінансово-господарських стосунків між підрозділами усередині госпрозрахункових блоків. У цьому випадку із затвердженням організаційної структури, керівництво затверджує вид моделі для цих підрозділів;

3) ця комбінація є логічним продовженням перших двох і повністю реалізує схему таких видів стосунків ВНЗ.

Застосування комплексної економічної моделі ВНЗ дозволяє таке:

а) аналізувати структуру доходу, підрозділяючи його джерела на ринкові і неринкові;

б) усвідомлювати те, за рахунок яких засобів (бюджетних або ринкових) забезпечується економічне зростання ВНЗ;

в) аналізувати встановлені і використовувані в економічній практиці правила розподілу доходу [2].

Комплексна економічна модель разом зі створенням фінансово-госпрозрахункових фондів допускає розподіл цих фондів на централізовану частину (фонди трудового колективу ВНЗ у цілому на розподілену частину (фонди трудових колективів підрозділів) й індивідуальні фонди споживання). Створення перерахованих вище фондів повинне супроводжуватися формуванням амортизаційного фонду, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння матеріально-технічної бази ВНЗ.

Діючий наразі порядок виключає нарахування амортизації і внесення цих витрат в кошториси бюджетного фінансування і, як правило, не допускає такого у сфері науково-технічної діяльності. Це позбавляє ВНЗ можливості правильного і обґрунтованого ціноутворення, і такий заклад втрачає цільові фінансові джерела технічного прогресу й оновлення засобів виробництва, підтримку їх в належному стані.

Варто зазначити, що відмінною особливістю держбюджетної моделі є фінансування ВНЗ із державного бюджету, відсутність прибутку за винятком випадків, коли в кошторисі передбачається перевищення прибутків над витратами, тобто централізоване формування фонду розвитку.

Інші економічні моделі розвитку ВНЗ згідно з діючим положенням кошторисного контролю з боку власника не вимагають і в переважній кількості випадків є прибутковими. Звідси виникають справедливі міркування. Яким чином

пов'язати неприбуткову модель із суперечливим положенням про неприбутковий характер діяльності ВНЗ і можливістю отримання прибутку з окремих бізнес-операцій. Вихідні позиції цього протиріччя полягають у реально існуючій необхідності додаткового позабюджетного прибутку ВНЗ, пов'язаного з держбюджетною недостатністю. На нашу думку, розв'язання цього протиріччя знаходиться в площині: державні установи й організації, як втім, і органи державної влади, повинні мати свій власний бюджет, формування прибуткової частини якого може здійснюватися будь-якими не забороненими законом діями, а витрачання – у чіткій відповідності із статтями витратної частини.

Організація, що застосовує у своїй практиці тільки ринкові операції, керується власним планом і балансом підприємства, звідки має свій початок технологій оподаткування. ВНЗ є власністю держави і має бути зарахований до спеціалізованого унітарного підприємства, якому дозволені операції, які пов'язані з вільним ціноутворенням, починаючи від продажу результатів дослідження за договірною ціною і закінчуючи продажем застарілого, непотрібного устаткування. Звідси випливає, що місія ВНЗ має державно-суспільний характер і основним видом його діяльності є освіта і дослідження, тому економічна модель управління його діяльністю повинна наближатися до держбюджетної, не дивлячись на те, що ВНЗ має право на операції, пов'язані з вільним ціноутворенням. Ця теза повністю кореспондується з комплексною моделлю економічного устрою ВНЗ. У цьому випадку дохід від операцій з вільним ціноутворенням буде врахований в прибутковій частині бюджету ВНЗ, а витрати будуть відбиті у відповідних статтях, правила складання яких диктуються бюджетною класифікацією.

Слід зазначити, що практика використання бюджетної моделі досить широка, проте для ВНЗ вона буде пов'язана з рішенням цілого ряду проблем пов'язаних із держбюджетно-ринковим характером його функціонування, особливо в науково-дослідних і виробничих частинах ВНЗ. Ця проблема виходить за межі нашої роботи і є предметом самостійного дослідження. Упровадження цієї моделі в практику ВНЗ змусить по-новому підійти до таких проблем, як планування бюджету закладу, організація облік і звітність у витрачанні засобів, функціонування в умовах дефіциту бюджету, взаємини з організаціями, яким заклади підпорядковуються. Цій проблемі присвячена чимала кількість досліджень, в яких автори зазначають, що бюджетування ВНЗ є необхідною умовою його економічної стійкості, особливо в нових економічних умовах. Проте, незважаючи на отримані в даній сфері результати, у ній усе ще залишається низка малодосліджених питань, зокрема проблеми організації і формування ефективного управління освітніми послугами ВНЗ в сучасних умовах українського освітнього ринку, відтак, існує необхідність у характеристиці цих питань.

Основною метою системи бюджетування у ВНЗ є підвищення його конкурентоспроможності на основі розробки ефективного механізму управління фінансовими, виробничими і трудовими ресурсами. Основою для складання бюджету є цільові показники, встановлені у ВНЗ, а також контрольні показники Міністерства освіти і науки України на плановий період, і сформовані на їх ос-

нові плани робіт структурних підрозділів на майбутній рік. Цільові показники визначають у кількісному і вартісному вираженні цілі, які ставить ВНЗ перед собою на майбутній рік. Відносно них плануються прибутки і структура витрат ВНЗ, а також приймаються необхідні управлінські рішення. Відповідальними за виконання планів і досягнення запланованих показників, за контроль над витратами в межах затвердженого бюджету є керівники відповідних підрозділів [1]. Власне, «операційні» бюджети ВНЗ включають прибутки і витрати, пов'язані з наданням освітніх послуг, виконанням наукових робіт і здійсненням виробничої діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Загальна структура системи бюджетування ВНЗ

Постановка системи бюджетування, а також сама технологія бюджетування – досить трудомісткий і складний процес, що зачіпає цілий ряд аспектів пов'язаних з управлінням фінансовими коштами ВНЗ. Слід відзначити, що основні результати постановки системи бюджетування в державному ВНЗ дозволя-

ють здійснювати підготовку щомісячного бюджету розрахунків відділом бюджетування; прийняття збалансованого бюджету розрахунків; організацію роботи контролюючих структур при прийнятті бюджету і контролю над виконанням бюджету розрахунків. Крім того, у ВНЗ з'являються можливості планувати фінансові показники на основі сценарного аналізу; управляти не лише витратами, але й прибутками; точніше враховувати при плануванні залежність між різними економічними параметрами; зіставляти бюджет з повноцінними звітами про його виконання; приймати більш обґрунтовані управлінські рішення.

Наведені міркування про бюджетування ВНЗ зовсім не виключають реалізацію такої функції, як "планування". Навпаки, бюджетування і планування, на нашу думку, є нерозривно пов'язаними, взаємодоповнюючими функціями.

Сучасний етап розвитку вітчизняної вищої школи характеризується все більшим розвитком різних аспектів академічної і фінансово-господарської діяльності, що спричиняє за собою виникнення нових явищ, у тому числі необхідності підтримки самими ВНЗ своєї стійкості й економічної стабільності. Особливої значущості це питання набуває в умовах хронічного дефіциту бюджетних асигнувань на утримання ВНЗ, що зумовлює необхідність знаходити додаткові позабюджетні кошти для самофінансування. З огляду на це у вищій школі отримує значний розвиток діяльність підприємницького характеру. Вона вимагає застосування нетрадиційних для ВНЗ методів управління, які спрямовані на забезпечення їх економічної стабільності, як соціально значущого інституту, який функціонує в умовах ринкового середовища. Варто зазначити, що поняття "Підприємництво у ВНЗ" в існуючих документах трактується нечітко і неоднозначно, тому ВНЗ займається діяльністю підприємницького характеру, яка не перешкоджає, а, навпаки, сприяє виконанню ним своєї основної місії. Напевно, не слід занадто акцентувати увагу на тому, що більшість негативних тенденцій, які виникають у вищій школі за останні 10 років, пов'язані з недостатнім фінансуванням. Наслідком чого є відтік наукових кадрів у приватний сектор, за кордон тощо. Перспективним напрямком дослідження є визначення інноваційних форм і методів забезпечення економічної безпеки ВНЗ.

Висновки. Отже, причини "хвороби" вищої школи у фінансово-економічній сфері, а, відтак, і "методи лікування" знаходяться у сфері економіки й фінансів. При цьому важливу роль відіграють позабюджетні прибутки ВНЗ, які вимушені функціонувати за правилами ринку. Цей стан справ сприяє зростанню ризиків, що зумовлює необхідність у комплексному забезпеченні економічної стабільності ВНЗ. У цьому контексті визначено складові комплексної економічної моделі діяльності ВНЗ. Аргументовано, що слід говорити про створення в системі управління ВНЗ певної спеціалізованої підсистеми щодо гарантування економічної стабільності ВНЗ, функціонування якої передбачає здійснення планування. Воно покликане забезпечити чітке уявлення про перспективи розвитку ВНЗ, створення необхідних резервів на випадок "форсмажорних ситуацій" і госпрозрахункових фондів, налагодження тіснішого зв'язку із державним і приватним замовленням на підготовку високваліфікованих фахів-

ців. Крім того, наявність плану економічного і соціального розвитку ВНЗ дозволила б трудовому колективу і, передусім, професорсько-викладацькому складу мати виразні уявлення про власні перспективи як у фінансовому, так і в соціально-економічному аспектах. Подібні міркування досить переконливо говорять про необхідність формування системи комплексного й інноваційно орієнтованого планування соціально-економічного розвитку ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Гризун, Л. Е. Взаємодія наук і інтеграція систем знань як основа побудови змісту освіти / Л. Е. Гризун // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – Вип. 26, Ч. 1. – С. 18–27.

2. Полозова, Т. А. Наукоемкое, проблемно-ориентированное образование – запрос XXI века / Т. А. Полозова // Мир образования – образование в мире. – 2006. – № 1. – С. 35.

References

1. Gryzun, L.E. "Interaction between science and knowledge as the basis of constructing educational content " [Vzaemodija nauk I integracija system znan` jak osnova pobudovy zmistu osvity]. *Pedagogika ta psihologija* 1.26 (2004): 18-27ю Print.

2. Polozova, T.A. "Scientific, problem oriented education as a request of the 21st century" [Naukoemkoe, problemno-orientirovannoe obrazovanie – zapros XXI veka]. *Mir obrazovanija – obrazovanie v mire* 1 (2006): 35. Print.